
Hrvatski sabor 2000.: strukturne značajke i promjene

VLASTA ILIŠIN*

Sažetak

Ovaj prilog predstavlja nastavak i dopunu analize strukturne dinamike hrvatskog parlamenta, obavljene potkraj trećeg mandata prvog doma Sabora. Analiziraju se neke značajke stranačke i socijalne strukture u četvrtom sazivu Hrvatskog sabora, koje se kompariraju s ranije ustanovljenim tendencijama. U hrvatskom je parlamentu uspostavljen umjereno fragmentirani stranački sustav. I u novom sazivu nastavljeni su procesi neizborne parlamentarizacije i frakcioniranja stranaka, ali uključuju manji broj stranaka odnosno zastupnika. S obzirom na intenzitet stranačkog fragmentiranja, te na činjenicu da su ustavne promjene otklonile mogućnost destabilizirajućeg utjecaja jedne grane izvršne vlasti, fragilni odnosi unutar vladajuće koalicije glavna su potencijalna prijetnja stabilnosti Hrvatskog sabora. Socijalna struktura Sabora nije se značajnije promijenila: u Saboru i nadalje dominiraju visokoobrazovani muškarci srednje dobi i hrvatske nacionalnosti. Unutar takvog socijalnog profila ipak je registriran pomak k većoj zastupljenosti žena, uz istovremeno produbljanje disproporcija u generacijskoj distribuciji moći. Na koncu, utvrđeno je da se, zbog razmjerno kratkog postojanja višestranačkog Sabora i cikličkih promjena u osvojenim mandatima najjačih stranaka, u hrvatskom parlamentu još nije oformila stabilna jezgra iskusnih i kompetentnih zastupnika.

Predstavnička tijela – preciznije, legislativna tijela, skupštine ili parlamenti – nisu čest predmet politoloških analiza. Većina analitičara razloge tomu pronalazi u raširenom kritičkom stavu spram parlamenta kao institucije s relativno ograničenom moći u odnosu na egzekutivu, političke stranke i interesne grupe. Postojeće analize parlamentarizma ponajprije su usredotočene na normativno-institucionalnu razinu, pri čemu se često zanemaruje subjektivna (personalna) dimenzija te institucije.

Ova analiza naglašava strukturne značajke Hrvatskog sabora koje proizlaze iz socijalnih obilježja zastupnika. Pritom se polazi od jednostavne teze da se “parlamenti ne mogu razumjeti isključivo na temelju institucionalne analize” (Searing, 1994.: 21). Drugim riječima, analiza personalne dimenzije parlamenta može biti korisna dopuna pravnim i politološkim analizama uloge i moći parlamenta u demokratskom poretku. No, da bi se jasnije sagledalo značenje dobivenih nalaza, nužno je prethodno ukratko elaborirati značajke suvremenog parlamentarnog života u razvijenim demokracijama, kao poredbenog standarda pomoću kojeg treba vrednovati razvoj parlamentarizma u Hrvatskoj.

* *Vlasta Ilišin*, znanstvena suradnica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu.

1. Neke značajke suvremenih parlamenata i Hrvatskog sabora

Predstavnička su tijela u suvremenom svijetu simbol narodnog predstavnništva u politici, i kao takva “odražavaju sentimente i mišljenja građana” (Olson, 1994.: 1)¹. Zajedničke i ključne funkcije tih institucija vlasti jesu predstavnička, savjetodavna i zakonodavna, a mnogi parlamenti imaju još neke funkcije, kao što su: imenovanje vlade, odobravanje državnog proračuna, kontrola egzekutive te osiguranje kanala za regrutaciju i socijalizaciju političke elite (Hague/Harrop/Breslin, 1998.).

Osim po organizacijskoj strukturi (koja se tiče veličine, tj. broja članova parlamenta, te unikameralizma i bikameralizma), nadležnostima i funkcijama, parlamenti se međusobno razlikuju i po organizaciji (načinu) rada. G. Loewenberg, S. Patterson i M. Jewell (1985.: 73) prepoznaju dvije osnovne skupine parlamenata: debatne (*talking, chamber-oriented*) i radne (*working, committee-oriented*)². U debatnim parlamentima središnja aktivnost se odvija kroz plenarna zasjedanja i rasprave o ključnim problemima, pri čemu parlamentarci stječu ili gube ugled, dok se u radnim parlamentima glavina aktivnosti odvija u stalnim i povremenim radnim tijelima (odborima, komisijama, povjerenstvima). Način rada parlamenta značajno je povezan s njegovom savjetodavnom ulogom, a posebice s funkcijom regrutiranja i osposobljavanja političke elite. Naime, dosadašnje analize ukazale su na pravilnost da na visoke političke položaje (što prvenstveno znači prelazak u tijela izvršne vlasti na nacionalnoj razini) u sistemima s debatnim parlamentima češće dolaze dotadašnji članovi parlamenta, dok se u sistemima s radnim parlamentom u egzekutivu češće regrutiraju politički profesionalci iz državne uprave. Stoga nije neobično da je debatnim parlamentima (osobito u slučajevima kontinuiranih televizijskih prijenosa plenarnih zasjedanja) inherentan svojevrsni teatralni pristup političkim raspravama, pri čemu parlament djeluje kao “paradni ring u kojem takmaci za više političke položaje moraju stalno javno pokazivati svoj talent” (Rose, 1989.: 163), a “plenarne se debate oblikuju kao dio kontinuirane izborne kampanje” (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 191).

Predstavnička uloga parlamenta predstavlja poseban problem, jer se čini upitnom iz bar dva razloga. S jedne strane, socijalni sastav parlamenata ne odgovara socijalnoj strukturi elektorata, a s druge strane, u zastupanju interesa različitih društvenih grupa dominantno posreduju političke stranke, za koje je također u većoj ili manjoj mjeri dvojbeno koje socijalne interese stvarno reprezentiraju.

Analize socijalne strukture parlamenata u razvijenim demokratskim zemljama potpuno su suglasne u dobivenim rezultatima: u parlamentima dominiraju natprosječno obrazovani muškarci srednje dobi, a u multirasnim društvima to su bijelci (Silk, 1987.; Norton, 1990.; Madgwick, 1994.; Olson, 1994.; Norris, 1995.). Očito je da socijalni sastav parlamenata ne reprezentira “društvo u malome”. Štoviše, smatra se da je “parla-

¹ Takav oblik političkog predstavnništva izrazito je raširen: samo oko 7% od gotovo 200 nezavisnih država danas nema predstavničko tijelo. Pritom tri četvrtine zemalja preferira jednodomne parlamente, posebice unitarne države novijeg datuma i s manjim brojem stanovnika (Derbyshire/Derbyshire, 1996.).

² Klasični primjeri debatnih parlamenata su Britanski parlament i parlamenti zemalja pod jakim britanskim utjecajem (Novi Zeland, Indija, itd.), a prototip radnih parlamenata su američki Kongres i skandinavski parlamenti.

ment kao mikrokozmos jedan nepraktičan ideal – ako je to uopće ‘ideal’” (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 190), te da nastojanje na socijalnoj reprezentativnosti parlamenta čini tu instituciju impotentnom naprosto zato što u njoj, u tom slučaju, sjedi prevelik broj nedostatno kompetentnih članova. Socijalni sastav parlamenta suglasan socijalnoj strukturi elektorata mogu, naime, osigurati samo točno propisane kvote (što je prakticirano u socijalističkim režimima), uz odustajanje od kompetitivnih izbora. No unatoč rečenom, posljednjih desetljeća u nizu demokratskih zemalja evidentna su nastojanja da se primjenom raspoloživih mehanizama smanje postojeće disproporcije, posebice kad je u pitanju spolna i rasna (pandan kojoj je u nekim zemljama nacionalna) zastupljenost u predstavničkim tijelima. Odlučujuću ulogu u tome imaju političke stranke, koje mogu primijeniti interne korektivne kvote, pri čemu se pokazalo da veći uspjeh tog instrumenta jamči razmjerni izborni model sa stranačkim listama nego većinski s jednomandatnim izbornim okruzima. Ukratko rečeno, stanovito uravnoteženje socijalnog sastava parlamenata prije svega mogu osigurati političke stranke. To ovisi o njihovim programskim načelima i ciljevima, a politička praksa već je pokazala da više senzibiliteta spram pitanja socijalne ravnoteže tog tipa demonstriraju stranke ljevice, koje, ako poluče izbornu pobjedu, u određenoj mjeri utječu i na promjene u konzervativnim strankama, koje bivaju prisiljene više se otvoriti marginalnim skupinama.

Dakako, moć političkih stranaka ne seže samo do toga koje će kandidate favorizirati u izborima, nego se proteže i na rad izabranih kandidata. Jednostavnije rečeno, “pobjednički kandidati svoj izbor primarno duguju stranci, i u parlamentu glasuju općenito slijedeći diktat svoje stranke” (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 192). Stoga postoji realna opasnost da parlamentarci više zastupaju interese vlastite stranke nego interese specifičnih socijalnih grupa ili izbornog okruga iz kojeg dolaze. Istodobno, postoji i dijametralno suprotna opasnost: da parlamentarci izrazito protežiraju interese određenih interesnih grupa ili lokalnih sredina, gubeći iz vida nacionalne probleme i rješenja. Svemu tome se u nekim sistemima nastoji doskočiti ustavno propisanim obvezom da članovi parlamenta duguju lojalnost narodu, a ne nekim posebnim grupama unutar njega (Norton, 1990.).

Kako će se političari ponašati kada zasjednu u parlamentarne klupe ovisi o nizu elemenata, među kojima je i njihovo viđenje vlastite uloge kao predstavnika naroda. U tom su smislu višestruko intrigantni rezultati istraživanja D. Searinga (1994.: 69) o tome kako britanski parlamentarci percipiraju svoju ulogu, a što može biti indikativno i za druge debatne parlamente. Tako najveći broj parlamentaraca primarnom drži svoju ulogu političkog (*policy*) zagovornika, s intencijom da utječu na ukupnu nacionalnu politiku, a zatim slijedi veliki broj onih koji prioritet daju osobnim aspiracijama na viši politički položaj. Primjetno manje parlamentaraca istaknulo je da im je najvažniji rad u korist svojih birača i građana uopće, a najmanji broj prvenstvo daje radu za ugled institucije u kojoj sjede. Ovi su podatci zanimljivi jer pokazuju kako članovi parlamenta visoko vrjednuju savjetodavnu i regrutacijsko-socijalizacijsku funkciju parlamenta, dok su im predstavljanje interesa građana i dignitet institucije u kojoj djeluju znatno manje važni. Ovakva razmišljanja ujedno potvrđuju opravdanost kritičkih primjedaba na račun uloge i rada parlamenta, jasno pokazujući da na ponašanje parlamentaraca, uz političke stranke, uvelike utječu i njihove osobne političke ambicije. Imajući na umu prethodno spomenute faktore utjecaja, čini se prilično uvjerljivom konstatacija da članovi parlamenta u praksi trpe od konflikta uloga, zbog čega moraju izgraditi vlastitu interpretaciju

predstavništva “balansirajući pritom zahtjeve birača, stranke, konstitucionalnih načela – i vlastite savjesti” (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 191).

Izgleda paradoksalno da, unatoč postojećim sumnjama u reprezentativnost i općenito moć parlamenta, ta institucija nema adekvatne zamjene niti je analitičari proglašavaju suvišnom. Smisao opstanka parlamenta, naime, prije svega se vidi u tome što on ima mogućnost “nadgledanja egzekutive, prisiljavajući političare i javne službenike da polažu račune za svoje akcije pred tijelom koje još uvijek posjeduje jedinstvenu sposobnost predstavljanja naroda” (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 201). Takvom stavu priklanjaju se i ostali autori koji su analizirali suvremeni parlamentarizam (Silk, 1987.; Norton, 1993.; Sjolín, 1993.; Olson, 1994.) i koji su zaključili da se uloga parlamenta lakše mijenja nego što slabi. Ta transformacija tek prividno dovodi u pitanje moć parlamenta koja se ogleda u tome što postoji široki društveni konsenzus da je “parlamentarni proces legitiman i neosporan proces za utvrđivanje zakona”; što parlament može odbiti neke prijedloge egzekutive i što određuje djelokrug vlastita rada (Norton, 1993.: 146). Usto, parlamenti postaju sve značajniji agensi nadzora izvršne vlasti, posrednici u tranziciji iz jednog poretka u drugi, te debatne arene u kojima se preispituju političke odluke (Norton, 1993.; Olson, 1994.). Ako je, dakle, njegova reprezentativnost donekle i upitna, parlament ostaje institucija bez alternative, budući da njegovu kontrolnu funkciju ne može preuzeti nijedna druga institucija i da je njegov sastav plod izbora građana pa je, kao takav, ciklički ovisan o neposrednoj volji birača, što kod drugih tijela vlasti ne mora biti slučaj.

Za razliku od parlamenata u razvijenim i stabilnim liberalno-demokratskim sustavima, hrvatski je parlament u prvih deset godina višestranačja djelovao u razmjerno nestabilnom i nepovoljnom okruženju. Ostavljajući po strani rat koji je trajao polovicu tog razdoblja, što nužno otežava razvoj i konsolidaciju političkih institucija, remetičkih faktora bilo je više. Neposredan utjecaj na razvoj hrvatskog parlamentarizma imalo je usporeno konsolidiranje političkih stranaka i stranačkog sustava, te stalne i značajne promjene izbornog sustava (Kasapović, 2001.: 33), ali i konstitucionalno rješenje kojim je instaliran polupredsjednički sustav (Bačić, 1992.), kao i politička praksa tadašnjeg predsjednika Republike, uz monopol političke stranke kojoj je bio na čelu (Zakošek, 1993.). Ukratko, hrvatski je parlament prvo desetljeće svoga postojanja u višestranačkom sustavu djelovao u autoritarnoj državi “s jakim i izrazitim totalitarnim značajkama, ali i sve izraženijim liberalnim i demokratskim tendencijama” (Lalović, 2000.: 202).

Promjenama Ustava Republike Hrvatske u studenome 2000. Hrvatski državni sabor nije samo preimenovan u Hrvatski sabor, nego je dokinut i polupredsjednički sustav radi jačanja uloge parlamenta, ali i druge grane egzekutive (vlada). Novim ustavnim promjenama u ožujku 2001. ukinut je Županijski dom, čime je Hrvatski sabor postao jednodoman. Te normativno-institucionalne promjene omogućile su prethodne političke promjene – na osnovi siječanjskih izbora 2000. prekinut je desetogodišnji politički monopol HDZ-a i saborsku većinu osvojila je tzv. šesteročlana koalicija, sastavljena od dotadašnjih opozicijskih stranaka.

Hrvatski sabor nominalno je ojačan, a u njegovoj su nadležnosti, između ostalog, donošenje zakona i državnog proračuna, kreiranje politike Sabora, imenovanje i nadzor rada Vlade – dakle, iste one nadležnosti koje imaju parlamenti proizašli iz liberalno-demokratske tradicije. Hrvatski se sabor može ubrojiti u skupinu manjih parlamenata,

premda bi, uvažavajući činjenicu malog broja stanovnika, mogao biti i manji. Nadalje, Hrvatski sabor pripada skupini tzv. debatnih parlamenata, čija plenarna zasjedanja posredstvom elektroničkih medija mogu pratiti svi zainteresirani građani. Takav način rada prisiljava i naše zastupnike vođenju permanentne izborne kampanje, pri čemu oscilira tek intenzitet na koji utječe približavanje (prilično učestalih) izbora. Isto tako, izrazito je prisutna i stranačka disciplina, koja unatoč ponekad disonantnim tonovima u diskusijama, ishode glasovanja čini vrlo predvidljivima. To nužno utječe na kvalitetu rada zastupnika, kao i na njihovu vjerodostojnost kao narodnih zastupnika.

Nikakvim aktima, ni u svijetu ni u nas, nije propisana ranije spomenuta funkcija regrutiranja i osposobljavanja političke elite, ali o njezinu postojanju svjedoči ustaljena politička praksa.³ Isto tako, osim u općim načelima, nema detaljnijih propisa o dužnosti parlamentaraca da rade za ugled institucije čiji su članovi. No, kako su saborski zastupnici pod manje ili više budnom i stalnom paskom javnosti, odatle stižu i brojni prigovori. Lepeza nezadovoljstva saborskim zastupnicima široka je: primjerice, spočitava im se da se često bave efemernim pitanjima, važnima samo političarima, a da zanemaruju probleme koji muče većinu njihovih glasača; da su predobro plaćeni, osobito s obzirom na to kako i koliko rade⁴; da političku nepomirljivost samo glume pred kamerama, dok su vrlo ujedinjeni kad su ugrožene njihove privilegije; da se ponašaju kao odnarođena kasta koja više ne zna ili ne želi služiti interesima građana; da su ponajprije eksponenti stranačkih ili uskogrupnih interesa; da samo potvrđuju ono što Vlada kreira, pri čemu je i sama Vlada tek ekspozitura čelnika koalicijskih stranaka okupljenih u neformalnoj koordinacijskoj skupini... Neovisno o tome što su neki prigovori više, a neki manje utemeljeni, logično je pretpostaviti da percepcija relativno lošeg rada Hrvatskog sabora

³ Prilikom sastavljanja aktualne Vlade Republike Hrvatske pokazalo se da je tu funkciju, barem djelomično, obavio i hrvatski parlament. Naime, među 21 članom Vlade našli su se većinom političari iz šest od tada opozicijskih stranaka, a 11 njih (52%) iza sebe je imalo parlamentarno iskustvo dugo između 4 i 10 godina. Ova činjenica potvrđuje da je Sabor obavio regrutivnu funkciju, no nakon godinu i pol dana ostaje otvoreno pitanje koliko je (ne)uspješno obavio i funkciju osposobljavanja kandidata na mjesta u egzekutivi.

⁴ Ma koliko zastupnici nastojali pronaći opravdanja za npr. već kronične probleme s kvorumom, činjenica je da Sabor ne može ispunjavati svoje Ustavom propisane obveze ako većina parlamentaraca izostaje sa zasjedanja. Njihova zaokupljenost nekim drugim političkim poslovima izgovor je koji se naprosto ne može uvažiti ako svoj rad naplaćuju kao profesionalci. Utoliko se stav saborske zastupnice HSLŠ-a Đ. Adlešić (*Feral Tribune*, 9. lipanj 2001.), da bi se na zastupnike trebale primijeniti odredbe koje reguliraju obveze i sankcije za sve druge zaposlenike u ovoj zemlji, čini prihvatljivim (unatoč mišljenjima da su bilo kakve sankcije za nedolazak u sabornicu nemoguće zbog definiranja zastupničkog mandata kao neobvezujućeg). Isto tako je prihvatljiv i stav zastupnice SDP-a M. Opačić, da rad Sabora uvelike otežava navada zastupnika da kumuliraju političke funkcije (o čemu zorno svjedoči prava jagma parlamentaraca za položajima u lokalnoj vlasti). Građanima, čiji se standard uporno ne popravlja, upada u oči diskrepancija između tako nonšalantnog odnosa spram parlamentarnih obveza i financijske satisfakcije koja za to pripada zastupnicima. Usporedbe radi, britanski parlamentarci su za svoj rad plaćeni na osnovi prosječne zarade stručnjaka u Londonu, što godišnje iznosi, preračunato, cca 370.000 kuna (Norton, 1994.: 322), a intenzivno rade (45-60 sati tjedno) između 170 i 220 dana zasjedanja (Madgwick, 1994.: 168). Istodobno, naši zastupnici zarađuju godišnje 140-220 tisuća kuna, znatno više nego što bi im s obzirom na odnos britanskih i hrvatskih prosječnih plaća pripadalo. Zato je razumljivo da javnost iritira takvo ležerno ignoriranje minimalnih dužnosti, posebice u kontekstu raširenog uvjerenja da je profesionalno bavljenje politikom u osiromašenoj Hrvatskoj nesumnjivo lukrativna djelatnost.

derogira njegov ugled u javnosti, što se potom reflektira i na viđenje njegove potencijalne i stvarne moći.

Dakako, postojeće kritički intonirane primjedbe o radu Hrvatskog sabora nisu zasnovane na znanstvenim empirijskim uvidima i utoliko su nužno podložne argumentiranoj raspravi. Stoga komparativna analiza stranačke i socijalne strukture sadašnjeg i ranijih saziva Sabora može biti prilog boljem razumijevanju teškoća u razvoju hrvatskog parlamentarizma. Pritom je pozornost usmjerena na predstavničku i regrutacijsko-socijalizacijsku funkciju hrvatskog parlamenta te na procese koji tendencijski utječu na stabilnost Sabora.

2. Promjene u stranačkoj strukturi Hrvatskog sabora

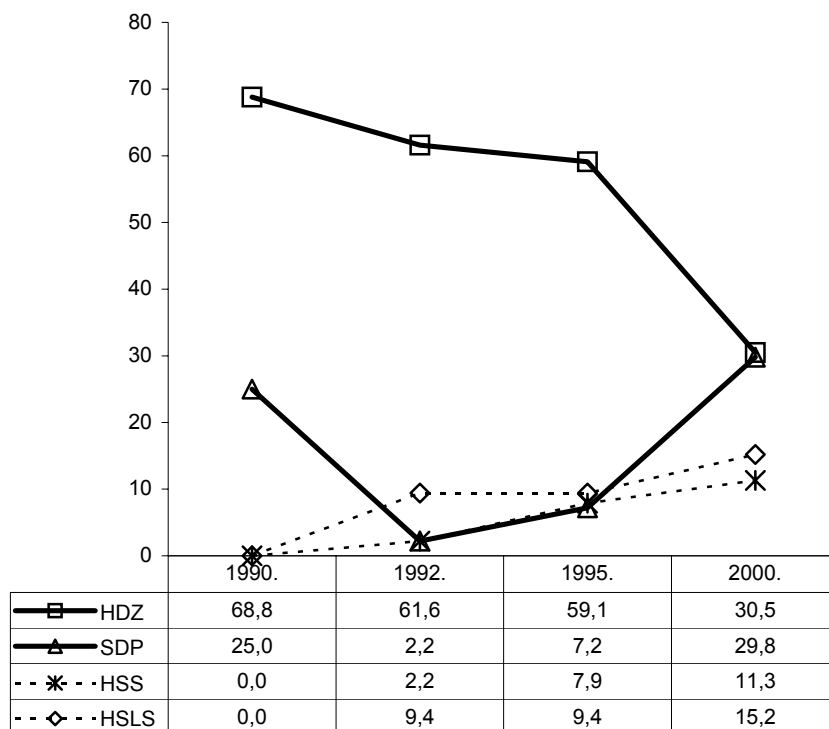
Od posljednjih parlamentarnih izbora prošlo je gotovo godinu i pol dana, pa je i promjena odnosa političkih snaga u Hrvatskom saboru već bila predmetom politoloških analiza (npr. Kasapović, 2001.). Tako je zaključeno da se hrvatski parlamentarni sustav postupno oblikovao od dvostranačkog, preko sustava s dominantnom strankom, do umjerenog pluralističkog sustava (Kasapović, 2001.: 35). Pribroji li se tome da je nakon desetljeća monopola samo jedne stranke (HDZ), vlast preuzela razmjerno mnogočlana i heterogena koalicija, jasno je da je hrvatski politički život ušao u novu fazu, u kojoj treba mijenjati mnogo toga, pa i način obnašanja vlasti.

Budući da su podaci o promjenama u stranačkoj konfiguraciji Sabora već dobro poznati, na ovom mjestu dostatno je pokazati kakva je bila zastupljenost četiri najveće političke stranke u prvom domu Sabora nakon protekla četiri izborna ciklusa (grafikon 1).⁵

Grafički prikaz zorno prikazuje kontinuirano, premda slabo opadanje dominacije HDZ-a, što je nakon četvrtog izbornog ciklusa završilo njegovim prelaskom u opoziciju. Najjača stranka vladajuće koalicije, SDP, pokazuje velike oscilacije, pri čemu je dno dosegla 1992. godine, a vrhunac 2000. godine, kada dobiva proporcionalno više mjesta nego 1990. godine, a četiri puta više zastupnika nego u trećem sazivu. HSLS u prvi dom Sabora ulazi u drugom izbornom ciklusu s razmjerno respektabilnim brojem zastupnika i na toj razini ostaje i u trećem saborskom sazivu, dok se nakon četvrtih parlamentarnih izbora udio njihovih zastupnika povećao za gotovo 40%. Jedino je HSS linijski napredovao prema sve većem broju zastupnika, pri čemu je potpora biračkog tijela osobito došla do izražaja u trećem izbornom ciklusu. No očito je da su tri vodeće stranke današnje koalicije na vlasti izvukle korist od predizbornog koaliranja koje je proizvelo sinergijski učinak i osiguralo im primjetno povećanje parlamentarnih mandata. Ovo se osobito odnosi na HSLS, pri čemu treba imati na umu da je trenutni broj mandata promatranih koalicijskih stranaka djelomice i posljedica prethodnog međustranačkog dogovora o broju i pozicijama stranačkih kandidata na zajedničkim izbornim listama.

⁵ Ovdje je nužno pojašnjenje da se za komparativnu analizu koriste podatci koji se tiču prvoga doma Sabora u dosadašnja četiri saziva, uz podsjećanje da je u međuvremenu Zastupnički dom iz 2000. godine postao jedini dom.

Grafikon 1: Promjene u broju zastupnika četiri najveće stranke u četiri saziva Hrvatskog sabora (%)

Premda četvrti saziv Sabora nije prošao ni polovicu svog mandata, već su se zbile neke promjene koje su narušile raspored političkih snaga uspostavljen nakon izbora. Riječ je o nastavku procesa stranačkog fragmentiranja Sabora, koji traje neprekidno od drugog izbornog ciklusa (Ilišin, 1999.a), a recentne promjene prikazane su u tablici 1.

Sistematizirani podatci pokazuju da je Hrvatski sabor u četvrtom sazivu na početku imao 12 političkih stranaka, a danas ih ima 14. Pritom polovina stranaka zajedno ima samo 10, tj. nepunih 7%, zastupnika. Najnovije stranačko fragmentiranje u Saboru rezultat je fracioniranja i osipanja HDZ-a koji je u aktualni saziv ušao kao pojedinačno najjača stranka. Iz te se stranke izdvojilo četvero zastupnika koji su ubrzo nakon konstituiranja četvrtog saziva Sabora osnovali novu političku stranku (DC) i u nju prenijeli svoje parlamentarne mandate. Redove HDZ-a potom je napustio još jedan zastupnik, koji je prešao u dotad neparlamentarnu stranku (HND) i tako joj priskrbio parlamentarni status. Konkretna posljedica toga jest da je HDZ izgubio položaj pojedinačno najjače stranke u Hrvatskom saboru, pa je trenutno po broju zastupnika prvi SDP.

Tablica 1: Stranačka fragmentacija u Hrvatskom saboru 2000.

Politička stranka	Siječanj 2000.		Lipanj 2001.	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
HDZ	46	30,5	41	27,3
HKDU	1	0,7	1	0,7
HNS	2	1,3	2	1,3
HSLŠ	23	15,2	23	15,2
HSP	4	2,6	4	2,6
HSS	16	10,6	16	10,6
IDS	4	2,6	4	2,6
LS	2	1,3	2	1,3
PGS	2	1,3	2	1,3
SBHS	1	0,7	1	0,7
SDP	45	29,8	45	29,8
SNS	1	0,7	1	0,7
Nezavisni zastupnici	4	2,6	4	2,6
DC	–	–	4	2,6
HND	–	–	1	0,7
Ukupan broj zastupnika	151	100,0	151	100,0
Ukupan broj stranaka	12		14	

I frakcioniranju parlamentarne stranke i transferu zastupnika i njihova mandata iz parlamentarne u neparlamentarnu stranku, zajedničko je to da se time nastavljaju procesi neizborne parlamentarizacije (Kasapović, 1997.; navedeno prema Čular, 2001.: 125) i stranačke fragmentacije Sabora. Pritom je važno da je broj parlamentarnih stranaka zahvaćenih frakcioniranjem u proteklom razdoblju varirao: najviše ih je bilo u trećem sazivu (pet), a najmanje danas (jedna). Proces stranačkog fragmentiranja ipak kontinuirano jenjava, jer je u tome u drugom sazivu Sabora sudjelovalo cca 12% zastupnika, u trećem oko 8% (Ilišin, 1999.a: 154), a u četvrtom sazivu broj involviranih zastupnika pao je na 3%. Dakako, to nisu konačni pokazatelji, i ukoliko ne bude prijevremenih parlamentarnih izbora, nije nemoguće očekivati da se stranačko fragmentiranje nastavi i u sljedeće dvije godine.

Prije analizirane (Ilišin, 1999.a: 155) i recentne promjene nadalje pokazuju da je tek oko trećine stranaka, od preko 80 registriranih, uspjelo bar jedanput steći parlamentarni status. Točnije, dosad je kroz Hrvatski sabor prošlo ukupno 27 političkih stranaka, od čega ih je 11 u Saboru bilo jednokratno (a isto ih je toliko imalo samo po jednog zastupnika), dok ih je 12 (44%) sudjelovalo u procesu neizborne parlamentarizacije (tri su postale parlamentarne zahvaljujući stranačkom transferu zastupnika, a devet frakcioniranjem parlamentarnih stranaka). Među potonjim strankama samo su tri (ASH, HND i LS) u sljedećim parlamentarnim izborima potvrdile svoj parlamentarni status, a posljednja parlamentarna stranka nastala frakcioniranjem (DC) uspjela se legitimirati osvajanjem vijećničkih mjesta u nedavnim lokalnim izborima. U svakom slučaju, danas u Saboru premoćnu većinu čine stranke koje su osnovane na početku višestranačja, dok se

tek za desetinu od svih registriranih može reći da su relevantni akteri na hrvatskoj stranačkoj sceni.

Stranačka dinamika u dosadašnja četiri saziva ukazuje na nekoliko tendencija. Broj parlamentarnih stranaka se sve do posljednjeg saziva kontinuirano povećavao, a već od drugog saziva on je redovito bivao veći na kraju nego na početku mandata. Stranačka fragmentiranost Sabora jednim je dijelom bila posljedica izbornih rezultata, a drugim efekt procesa neizborne parlamentarizacije. Potonji proces većim je dijelom potpomognut frakcioniranjem parlamentarnih stranaka, a ne stranačkim transferima zastupnika iz parlamentarnih u dotad neparlamentarne stranke. Drugi aspekt stranačke dinamike u Saboru ogledao se u prelascima zastupnika iz jedne u drugu parlamentarnu stranku – što se u aktualnom sazivu još nije dogodilo – ali ti su transferi bili izrazito manjinska i jednosmjerna pojava (tj. prelasci su bili iz opozicijskih u vladajuću stranku). Nadalje, pokazalo se da nove političke stranke nastale frakcioniranjem parlamentarnih stranaka u izborima postižu vrlo slabe rezultate i vrlo rijetke uspijevaju osvojiti parlamentarne mandate u prvom sljedećem izbornom ciklusu. Pritom treba apostrofirati da su se sve razmjerno veće političke stranke suočile s osipanjem zastupnika i procesom frakcioniranja, neke i više puta. Na koncu, stranačko fragmentiranje u Saboru i frakcioniranje parlamentarnih stranaka nastavilo se i u četvrtom sazivu, što sugerira zaključak da proces stabiliziranja hrvatskog stranačkog sustava još nije dovršen. Imajući to na umu, može se konstatirati da aktualni saziv Hrvatskog sabora ostaje i nadalje umjereno stranački fragmentiran. Postojeći trend fragmentacije zasad ne utječe na parlamentarnu stabilnost naprosto zato što je riječ o malom broju involviranih stranaka i zastupnika i što se frakcioniranje zbiva u opozicijskim redovima. Očito je, međutim, da parlamentarnu stabilnost znatno više mogu ugroziti previranja u vladajućoj koaliciji i međusobni odnosi pet preostalih, već dobrano uzdrmanih, koalicijskih partnera.

3. *Promjene u socijalnoj strukturi Hrvatskog sabora*

Kako je već rečeno, socijalna (sociodemografska) struktura predstavničkih tijela nije primarni interes analiza suvremenog parlamentarizma, no podaci o tome postoje, i svi pokazuju da parlamenti po svom socijalnom sastavu nisu reprezentativni za društvo u kojemu djeluju. Ista konstatacija važi i za hrvatski parlament, što je pokazala analiza socijalne strukture prethodna tri saborska saziva (Ilišin, 1999.a). Stoga je logično pretpostaviti da je socijalna struktura predstavničkih tijela zapravo reprezentativna za stranačka vodstva, u kojima također dominiraju visokoobrazovani sredovječni muškarci (Silk, 1987.; Norris, 1995.).

U ovoj analizi socijalna struktura Sabora izvodi se iz sociodemografskih obilježja zastupnika u aktualnom sazivu (*Politički vodič kroz Hrvatsku*, 2000.). Odabrana su samo četiri pokazatelja: nacionalnost, stupanj obrazovanja, spol i dob zastupnika. Pritom su tablice konstruirane na osnovi trenutnog stranačkog sastava Sabora, a zasebno se prikazuju sve one stranke koje imaju najmanje četiri zastupnika (s izuzetkom HNS-a i LS-a, koji se prikazuju zajedno, kao članice istog zastupničkog kluba).

U tablici 2 prikazan je nacionalni sastav četvrtog saziva Hrvatskog sabora.

Tablica 2: Nacionalna struktura Hrvatskog sabora 2000.

Političke stranke	Hrvati		Srbi		Česi		Mađari		Talijani		Ukrajinci		Židovi		Ukupno zastupnika
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
DC	4	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
HDZ	41	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	41
HSLŠ	21	91,4	–	–	1	4,3	–	–	–	–	–	–	1	4,3	23
HSP	4	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
HSS	15	92,7	–	–	1	6,3	–	–	–	–	–	–	–	–	16
IDS	4	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
SDP	42	92,3	3	6,7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	45
HNS, LS	4	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4
Ostale stranke	5	83,3	1	16,7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6
Nezavisni zastupnici	1	25,0	–	–	–	–	1	25,0	1	25,0	1	25,0	–	–	4
Ukupno	141	93,3	4	2,6	2	1,3	1	0,7	1	0,7	1	0,7	1	0,7	151

Prikazani podaci potvrđuju iz prethodnog razdoblja već poznatu činjenicu, da u hrvatskom parlamentu izrazito prevladavaju Hrvati. Postojeći nacionalni sastav Sabora razumljiv je i s obzirom na činjenicu da je tijekom prve polovice devedesetih godina Hrvatska postala izrazito nacionalno homogena zemlja, u kojoj je udio pripadnika većinskog naroda s početnih 78% (1991. godine) narastao na više od 90%. S velikom vjerojatnošću može se reći da bi Sabor bio još kroatocentričniji nego što jest, da zakonski nije regulirano obvezno predstavništvo četiri zastupnika nacionalnih manjina. Znakovito je i očekivano da se SDP pokazuje kao jedina parlamentarna stranka koja je u svim sazivima među svojim zastupnicima imala pojedince koji nisu Hrvati. U pravilu se radi o Srbima, za koje se ta stranka pokazala najotvorenijom – drugim riječima, za one Srbe koji se žele politički angažirati, ali ne u ekskluzivno nacionalnim strankama, SDP se pokazao jedinom realnom alternativom.

Obrazovna razina parlamentaraca posvuda u svijetu element je socijalne strukture u kojem se pojavljuje jedno od najvećih odstupanja od stanja u elektoratu. U parlamentima su, naime, koncentrirani natprosječno obrazovani članovi, i to do desetak puta više nego što ih ima u biračkom tijelu. Slična je situacija i u Hrvatskoj, a to se vidi u tablici 3.

Pogledaju li se skupno kategorije fakultetski obrazovanih zastupnika, te magistara i doktora znanosti, proizlazi da u aktualnom sazivu Sabora ima gotovo 82% akademski obrazovanih sabornika. Zanimljivo je da je udio visokoobrazovanih zastupnika vrlo slabo, ali ipak linearno opadao: s 86% 1990. godine na cca 82% u posljednja dva saziva (Ilišin, 1999.a: 161). Ova je razlika premalena da bi se mogla tumačiti kao nova tendencija ili pokazatelj snižavanja kompetencije saborskih zastupnika, i više ukazuje na stabilnost dominacije natprosječno obrazovanih pojedinaca u sastavu parlamenta. To se ogleda i u hrvatskom kuriozitetu da je u svim dosadašnjim sazivima postojao relativno velik udio zastupnika sa stupnjem magistra (11-15%) i doktora znanosti (13-18%). Istodobno, udio zastupnika koji nemaju nikakvu kvalifikaciju ni u jednom sazivu nije dosego 2%, a zastupnika s kvalifikacijom za neko radničko zanimanje bilo je samo u trećem sazivu (cca 5%). Utoliko se može ustvrditi da se saborski zastupnici regrutiraju poglavito iz akademski obrazovane populacije te, znatno rjeđe, iz srednje obrazovanih slojeva.

Značajnih razlika između političkih stanaka u ovom pogledu faktički nema, i jedino se HSS trajno izdvaja – doduše, vrlo malo – po nešto većem broju zastupnika s nižim obrazovanjem.

Pouzdatih podataka o prethodnom profesionalnom iskustvu saborskih zastupnika nema, pa se utoliko ovdje ne prikazuje njihov stručni profil ili tip djelatnosti iz kojih su došli. No, uvid koji je moguće ostvariti sugerira da je među sabornicima najviše pravnika, te raznih stručnjaka društvenog profila (ekonomisti, politolozi, psiholozi, sociolozi), od kojih velik broj dolazi iz obrazovnih institucija (nastavni i sveučilišni profesori)⁶,

⁶ Primjerice, američki Kongres najčešće se popunjava članovima koji dolaze iz odvjetničkih redova, a Donji dom britanskog parlamenta članovima koji dolaze iz raznih poslovnih krugova i obrazovnih institucija (Norris, 1995.: 28). No, unutar potonjeg predstavničkog tijela postoje prilično izražene stranačke razlike: dok su među konzervativnim parlamentarima prevalentni bivši odvjetnici i menadžeri, među laburistima najviše je prosvjetnih i manualnih radnika (Madgwick, 1994.: 170). Pritom su konzervativni parlamentarci trajno obrazovaniji od laburističkih zastupnika, iako se ta razlika s godinama smanjuje na nekih 10% u korist konzervativaca, a prosječni udio visokoobrazovanih parlamentaraca kreće se oko 70% (Butler, 1995.: 76).

Tablica 3: Obrazovna struktura Hrvatskog sabora 2000.

Političke stranke	OŠ		SSS		VŠS		VSS		Mr. sc.		Dr. sc.		Ukupno zastupnika
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	
DC	–	–	–	–	–	–	2	50,0	–	–	2	50,0	4
HDZ	–	–	3	7,3	2	4,9	26	63,4	5	12,2	5	12,2	41
HSLŠ	–	–	1	4,4	1	4,4	15	65,2	3	13,0	3	13,0	23
HSP	–	–	–	–	–	–	2	50,0	–	–	2	50,0	4
HSS	2	12,5	2	12,5	–	–	6	37,5	2	12,5	4	25,0	16
IDS	–	–	1	25,0	1	25,0	1	25,0	–	–	1	25,0	4
SDP	–	–	11	24,4	3	6,7	23	51,1	5	11,1	3	6,7	45
HNS, LS	–	–	–	–	–	–	2	50,0	–	–	2	50,0	4
Ostale stranke	–	–	–	–	1	16,7	3	50,0	1	16,7	1	16,7	6
Nezavisni zastupnici	–	–	–	–	–	–	3	75,0	–	–	1	25,0	4
Ukupno	2	1,3	18	11,9	8	5,3	83	55,0	16	10,6	24	15,9	151

a ima i liječnika, inženjera, agronoma, tehničara, službenika, poljoprivrednika ... Uostalom, ti se podaci ne smatraju bitnima, jer su parlamentarci “u pravilu lojalniji svojoj stranci nego socijalnom miljeu i profesiji iz koje dolaze” (Silk, 1987., 12).

Izuzev skandinavskih parlamenata, svi parlamenti u razvijenim demokratskim zemljama pate od primjetnog deficita žena. Isto vrijedi i za Hrvatski sabor, koji nakon početne katastrofalne situacije, bilježi stalni rast do današnjih skoro 23% zastupnica (tablica 4).

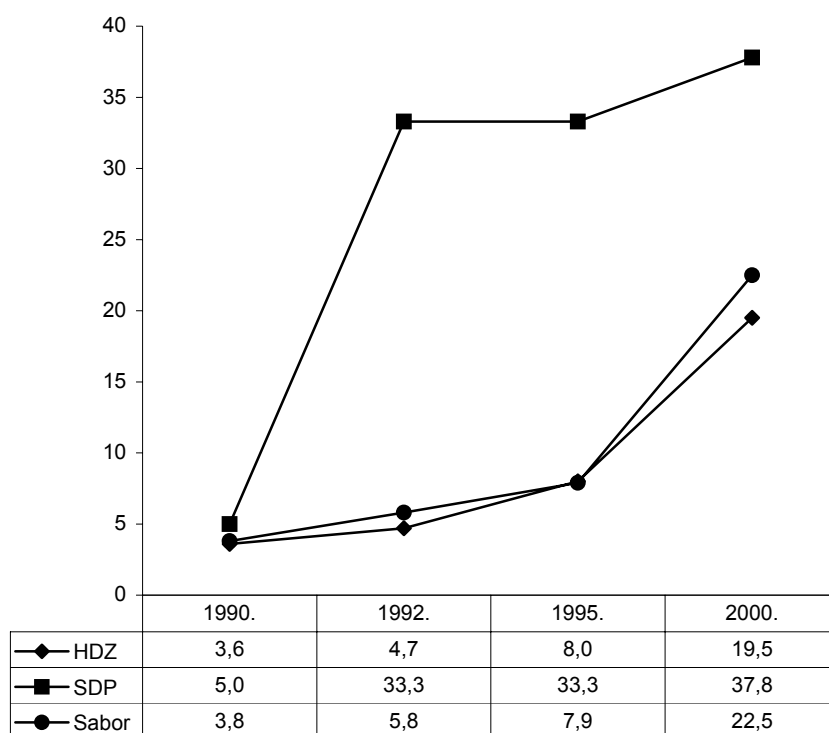
Tablica 4: Spolna struktura Hrvatskog sabora 2000.

Politička stranka	Žene		Muškarci		Ukupno zastupnika
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	
DC	1	25,0	3	75,0	4
HDZ	8	19,5	33	80,5	41
HSLŠ	5	21,7	18	48,3	23
HSP	–	–	4	100,0	4
HSS	2	12,5	14	87,5	16
IDS	–	–	4	100,0	4
SDP	17	37,8	28	62,2	45
HNS, LS	1	25,0	3	75,0	4
Ostale stranke	–	–	6	100,0	6
Nezavisni zastupnici	–	–	4	100,0	4
Ukupno	34	22,5	117	77,5	151

Udio žena u četvrtom sazivu Hrvatskog sabora gotovo se utrostručio u odnosu na treći saziv, što je ponajprije rezultat izbornih rezultata SDP-a, a zatim HSLŠ-a i HDZ-a. SDP, kao stranka socijaldemokratske provenijencije, koja se ubraja u skupinu modernističkih društveno regulativnih stranaka – čija je značajka zagovaranje potrebe intervencije u društvene odnose “kako bi se poboljšao društveni i politički položaj žena” (Leinert Novosel, 1999.: 173) – na kandidacijskim je listama ženama prepustila oko 40% mjesta, što se nakon izborne pobjede reflektiralo i na spolnu strukturu Sabora. S druge strane, premda su HDZ i HSLŠ svrstani u skupinu stranaka koje prihvaćaju načelo samoregulacije – tj. drže da se povećanje broja žena u tijelima vlasti treba zbivati spontano, kao plod ukupnog društvenog razvoja – izrazito povećanje broja njihovih zastupnica u aktualnom sazivu teško može biti rezultat slučajnosti. Prije bi se moglo pretpostaviti da se radi o grupnom pritisku žena unutar tih stranaka, kao i o promjeni stavova stranačkih čelnika, na što ih je prisilila potreba za poboljšanjem demokratskog imagea u javnosti. No, zanimljivo je da je HDZ, kao stranka na tradicionalističkom polu, u protekloj dekadi pokazivao više spremnosti da dade mjesta ženama nego HSLŠ kao modernistička stranka.

Budući da su SDP i HDZ promatrani kao dijametralno različite stranke po stavu spram tzv. ženskog pitanja, zanimljivo je pogledati kako se mijenjao broj njihovih zastupnica u Saboru (grafikon 2).

Grafikon 2: Promjene u udjelu zastupnica u Hrvatskom saboru u četiri saziva te u HDZ-u i SDP-u (%)

Iz grafičkog prikaza vidljivo je da, nakon prvog saziva Sabora, kada je broj žena bio minimalan, SDP kontinuirano među svojim zastupnicima ima više od trećine žena, a da HDZ u svaki novi saziv uvodi više žena, krećući se u granicama ukupnog saborskog prosjeka.

HSLs se od obje ove stranke razlikuje po tome što sve do četvrtog saziva uopće nije vodio računa o zastupljenosti žena – 1992. godine nije bilo nijedne žene među njihovih 13 zastupnika, a 1995. godine bila je samo jedna od ukupno 12 (Ilišin, 1999.a: 163). Ostavljajući po strani stranke koje su tek jednokratno, uglavnom sa samo po jednim zastupnikom, dosad prodefilirale kroz Hrvatski sabor, upada u oči da ni stranke s kontinuiranim parlamentarnim stažem i većim brojem zastupnika nisu demonstrirale senzibilitet spram predstavnosti žena. U tom smislu intrigantni su IDS i HSP: iako je prva stranka modernistička, a druga tradicionalistička, kao zagovornice samoregulacije ni-

jedna od njih nije dosad osigurala zastupničko mjesto nekoj ženi. Sličan njima je i tradicionalistički HSS, koji je tek u aktualni saziv ušao s dvije žene u svojim redovima.

Ove podatke zapravo treba smjestiti u kontekst saznanja da je, od ukupno 27 parlamentarnih stranaka, samo njih 7 (26%) imalo bar jednu zastupnicu u nekom od četiri saziva Hrvatskog sabora. To, dakako, ne čudi ako se zna da je hrvatsko društvo prošlo proces retradicionalizacije, koji je revitalizirao ionako naglašen patrijarhalni i tradicionalni obrazac odnosa spram jednakosti spolova i uloge žena u društvu, i ako se uzme u obzir da je SDP jedina parlamentarna stanka koja je programski deklarirala potrebu intervencije u svrhu poboljšanja zastupljenosti žena u tijelima vlasti. Realizacija te politike rezultirala je proporcionalno velikim udjelom žena, potvrđujući ispravnost konstatacije D. Nohlena (1992.: 266) da presudnu ulogu za veći prodor žena u tijela vlasti, uz razvoj društvene svijesti, imaju i interne stranačke kvote. Dakako, “kvote su mehanizmi ograničenog dometa” (Leinert Novosel, 2001.: 206), jer kratkoročno popravljaju participaciju žena, i samo ako se dosljedno i dugotrajno primjenjuju, mogu značajnije utjecati na promjenu društvenih stavova. Sadašnja situacija u Hrvatskoj govori da smo u početnoj fazi, jer nakon masovnijeg ulaska žena u Sabor tek slijedi njihovo zaposjedanje odgovornijih političkih dužnosti, na kojima ih je sada znatno manje nego što spolna struktura Sabora pokazuje (npr. u Vladi ih je 14%).

Kao što većinu parlamenata pretežito ili izrazito popunjavaju muškarci, tako u njima bez ostatka dominiraju političari u tzv. srednjoj životnoj dobi. *Ageism*, kao oblik dobne stratifikacije i diskriminacije, u zbilji znači da su i mladi i stari ljudi u razmjerno nepovoljnijem položaju u odnosu na populaciju srednje dobi (O'Donnell, Garrod, 1990.: 188). Marginaliziranost mladih i starih ljudi osobito je prisutna upravo u segmentu raspodjele društvene moći (Turner, 1989.), a područje institucionalne politike jest ono gdje je njihova potisnutost iz društvenog života najuočljivija. Participacija mladih i starih općenito je niža u svim političkim procesima i institucijama, što kulminira njihovom izrazitom podzastupljenošću u tijelima vlasti na svim razinama. Razlozi tome su višestruki ali, kao i u slučaju žena, političke stranke su one koje presudno utječu na to kakva će biti dobna struktura kandidata, dakle i izabranih zastupnika. Naime, “izgrađene stranke normalno preferiraju kandidate koji imaju neko iskustvo izvan politike i one koji nisu preblizu vremenu umirovljenja” (Silk, 1987.: 13), što u startu sužava kadrovsku osnovicu na aktiviste srednje dobi.

Uspoređujući mlade i stare, pokazuje se da su mladi u posebno nepovoljnom položaju. Političke stranke sužavaju prostor za njihovu afirmaciju jer se profesionalno, a osobito političko iskustvo smatra “važnim elementom vladavine”, pri čemu ono donosi i “nadmoć iskusnih stranačkih aktivista nad mladima” (Michels, 1990.: 60).

Dobna struktura Hrvatskog sabora komplementarna je dobnoj strukturi drugih parlamenata⁷, a kako to konkretno izgleda u aktualnom sazivu, prikazano je u tablici 5.

⁷ Primjerice, u Donjem domu britanskog parlamenta udio parlamentaraca u dobi do 30 godina trajno je manji od 2%, a udio starijih od 60 godina uglavnom je oko 15%, dok se prosječna dob kreće u rasponu od 47 do 52 godine (Silk, 1987.: 13).

Tablica 5: Dobna struktura Hrvatskog sabora 2000.

Političke stranke	18-29 god.		30-39 god.		40-49 god.		50-59 god.		60-69 god.		70 i više god.		Najmladi (god.)	Najstariji (god.)	Prosječna dob
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%			
DC	–	–	1	25,0	2	50,0	1	25,0	–	–	–	–	39	53	46
HDZ	1	2,4	3	7,3	22	53,7	11	26,8	3	7,3	1	2,4	26	70	48
HSLŠ	–	–	3	13,0	10	43,5	8	34,8	2	8,7	–	–	35	66	48
HSP	–	–	1	25,0	2	50,0	–	–	1	25,0	–	–	38	66	47
HSS	–	–	1	6,3	7	43,7	5	31,2	1	6,3	2	12,5	39	78	52
IDS	–	–	1	25,0	3	75,0	–	–	–	–	–	–	38	48	44
SDP	2	4,4	4	8,9	23	51,1	12	26,7	4	8,9	–	–	22	69	47
HNS, LS	–	–	–	–	3	75,0	1	25,0	–	–	–	–	42	55	47
Ostale stranke	–	–	2	33,3	2	33,3	2	33,3	–	–	–	–	38	53	46
Nezavisni zastupnici	–	–	–	–	2	50,0	2	50,0	–	–	–	–	43	51	48
Ukupno	3	2,0	16	10,6	76	50,3	42	27,8	11	7,3	3	2,0	22	78	48

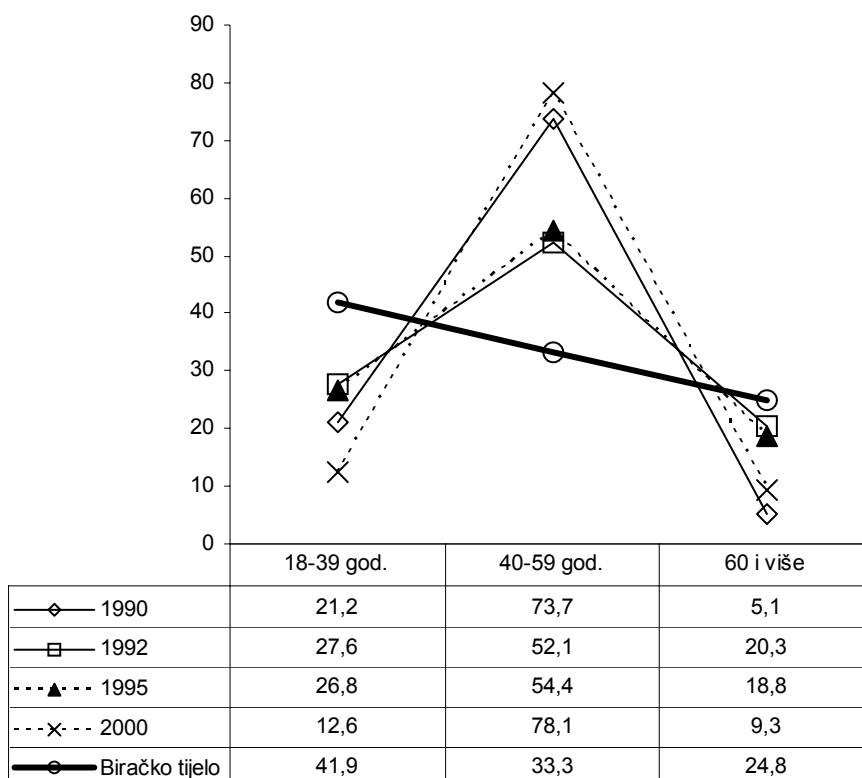

Iz prezentiranih podataka odmah je uočljivo da se na oba kraja dobnog kontinuuma broj zastupnika rapidno smanjuje. Istodobno, gotovo je polovina zastupnika u petom desetljeću života, pa se stječe dojam da su to “zlatne godine” za profesionalno bavljenje politikom.

HDZ i SDP jedine su stranke koje su dosad u svojim redovima imale zastupnike mlađe od 30 godina: HDZ u posljednja tri saziva, a SDP u drugom i četvrtom. Istodobno, najstariji su zastupnici sve do aktualnog saziva dolazili iz redova HDZ-a, a sada najstarijeg zastupnika ima HSS. Gledajući, pak, prosječnu dob, može se konstatirati da trajno najmlađe zastupnike ima IDS (osim u prvom sazivu, u kojemu nije sudjelovao – najmlađe je zastupnike tada imao SDP), dok su prosječno najstariji zastupnici najčešće bili iz HSS-a (Ilišin, 1999.a: 166).

Kada zastupnike grupiramo u tri veće dobne kohorte, uočavaju se trendovi koji daju jasniju sliku dobne stratifikacije u Hrvatskom saboru (grafikon 3).

Grafikon 3: Zastupljenost dobnih kohorti u Hrvatskom saboru u četiri saziva (%)

Ono što je svakako najizraženije, jest odstupanje dobne strukture Sabora od dobne strukture elektorata, koje je, k tome, najveće u sadašnjem sazivu. Danas se ona moć koju Sabor ima izrazito koncentrirala u rukama političara u dobi između 40 i 60 godina, a donekle slično je bilo i u prvom višestranačkom Saboru. Vjerojatno to nije slučajno, jer se 1990. i 2000. godine radilo o izborima koji su imali najviše kompetitivnog naboja, budući da se radilo o uspostavi novog poretka i ustoličavanju novih nositelja vlasti odnosno o smjeni vlasti nakon deset godina nepromijenjenih odnosa moći između političkih aktera. Osobito je intrigantno da su na izborima 2000. godine mlađi zastupnici istisnuti više nego ikad dosad. Vjerojatno su dugogodišnji stranački aktivisti na lokalnoj razini u posljednjim izborima napokon dobili šansu naplatiti svoj rad za stranke, pa mjesta za nova lica nije bilo dovoljno. Utrku za što boljim mjestima na izbornim listama potenciralo je predviđanje da će opozicijske stranke napokon uspjeti pobijediti dotad neprikosnoveni HDZ, a u tako nesmiljenoj borbi konkurentska moć mladih nužno je slabija.

Kada je već riječ o mladima, može se primijetiti da jedino HDZ i SDP indiciraju postojanje određene osmišljene unutarstranačke politike spram političke promocije mladih. Točnije, riječ je tek o obrisima sustavnije politike koja se kod drugih stranaka – unatoč tome što većina ima stranačke podmlatke – za sada ne može primijetiti. Valja pretpostaviti da bi tek trajni izborni neuspjesi ili unutarstranački sukobi mogli u nekim strankama izbaci na površinu mlađu stranačku garnituru. Treba još primijetiti i da je pitanje mogućih stranačkih kvota za mlade znatno prijepornije, nego kada je riječ o ženama (Ilišin, 1999.), pa je u dogledno vrijeme iluzorno očekivati veći prodor mladih u tijela vlasti. Razmjerno radikalne političke promjene koje su se zbile 1990. i 2000. godine – što se smatra najpovoljnijim okolnostima za veći priliv mladih u političke institucije (Braungart/Braungart, 1989.: 308) – nisu otvorile put mladima, a stabilizacija političkih stranaka prije može učvrstiti načelo senioriteta u napredovanju u stranačkoj hijerarhiji nego dovesti do smjene generacija (što je, ionako, jednokratno narušavanje ustaljenog reda stvari).

4. Promjene u parlamentarnom iskustvu zastupnika

Životna dob članova parlamenta neposredno je povezana s njihovim parlamentarnim iskustvom. Ova je povezanost jednosmjerna: samo relativno stariji parlamentarci mogu skupiti respektabilno parlamentarno iskustvo. Iskustvo u parlamentu, pak, predmetom je analiza, zato što se promatra kao jedan od elemenata strukture parlamenta i jedan od pokazatelja političke kompetencije zastupnika⁸.

⁸ Trajanje prosječnog parlamentarnog staža varira od parlamenta do parlamenta. Prosječno najduži staž imaju britanski (20 godina) i japanski parlamentarci (15 godina), te američki kongresmeni (12 godina), dok su na drugom polu, s najkraćim stažem, njemački (8 godina), francuski (7 godina) i kanadski parlamentarci (6 godina). Istodobno, u svim razvijenim demokratskim poređcima reizbor parlamentaraca je visok – od 60 do 85% (Somit, 1994.: 12) – što znači da nakon svakih izbora u parlamente prvi put ulazi između 15 i 40% zastupnika. Suprotnost ovima čine oni, vrlo rijetki parlamenti (uglavnom u Latinskoj Americi), u kojima postoji zakonsko ograničenje za ukupno trajanje političkog predstavljanja. To ne samo da onemogućava stasanje političara s iskustvom, nego nužno oslabljuje status parlamenta i nekontrolirano jača egzekutivu (Carrey, 1996.).

Iako se rad parlamenta odvija po detaljno propisanoj proceduri, političko ponašanje članova parlamenta pomaže definiranju parlamentarnog stila rada. Drugim riječima, rad predstavničkog tijela ne može se do kraja razumjeti bez promatranja ponašanja članova tog tijela. A promjene u stilu rada parlamenta pod znatnim su utjecajem priliva novih članova, premda članovi s iskustvom u većoj mjeri utječu na novopristigle parlamentarce, koji usvajaju većinu elemenata zatečenog stila rada institucije, nego obratno (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 196).

Ono što komparativne analize neosporno pokazuju (Norton, 1990.; Olson, 1994.; Norris, 1995.; Carrey, 1996.; Derbyshire/Derbshire, 1996.; Hague/Harrop/Breslin, 1998.), jest porast profesionalnih političara – točnije, političara od karijere⁹ – u svim prestižnijim parlamentima¹⁰. Unutar te skupine parlamentaraca sve je više onih koji nemaju nikakvog drugog profesionalnog iskustva osim rada u politici. S druge strane, tradicija amatera u parlamentima “preživljava” ponajprije tamo gdje su članovi slabo plaćeni, imaju malo posla, ne strahuju zbog reizbora i gdje se biračka volja često mijenja (King, 1981.: 216).

Tendencija porasta broja političara od karijere u parlamentima (a otuda uglavnom i u izvršnoj vlasti) ima svoje i dobre i loše strane. Prednosti se vide u tome što su ti članovi parlamenta potencijalno kompetentniji, ustrajni, marljivi i ambiciozni; oni su zaokupljeni radom u parlamentarnim tijelima, trude se da služe svojim biračima (kako bi ponovo bili izabrani), nastoje što više utjecati na nacionalnu politiku, a znaju i kako razvijati vlastitu političku karijeru (Norton, 1990.; Norris, 1995.; Hague/Harrop/Breslin, 1998.). Međutim, ni popis mogućih i uočenih slabosti nije zanemariv. Tako se tvrdi da “parlament napučen političarima od karijere postaje nespokojna, dokazivačka institucija” (King, 1981.: 237), da “s vremenom slabi satisfakcija koju nudi rad u parlamentu, koju zamjenjuje cinizam i usredotočenost parlamentaraca na osobne interese” (Madgwick, 1994.: 170), kao i da “političari od karijere ne znaju sami kada treba otići, čime usporavaju potrebna kadrovska osvježanja” i otežavaju dolazak članova koji o politici mogu prosuđivati iz rakursa profesionalnog iskustva stečenog izvan politike (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 197).

Uzimajući u obzir nabrojane prednosti i nedostatke, može se zaključiti da parlamentarno iskustvo sa sobom nosi više koristi nego štete. No, uz važan dodatak da treba težiti postizanju stanovite ravnoteže između profesionalnih političara i tzv. političkih amatera. Jer, stalan priliv novih članova u parlamente smanjuje opasnost da te institucije postanu “okrenute sebi, gubeći nove ideje koje svježa krv može donijeti” i povećava mogućnost da parlamenti “profitiraju od nekoliko živopisnih amatera koji mogu razbiti monotoniju tamnih odijela političara od karijere” (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 199).

⁹ Političare od karijere A. King (1981.: 255) je definirao kao “ljude predane politici”, koji politiku doživljavaju kao svoj poziv, teže potpunom ispunjenju u politici, samo u njoj vide svoju profesionalnu budućnost i duboko su uznemireni ako ih okolnosti prisile na povlačenje iz politike. U tom kontekstu dodatni problem predstavlja trend da “široj svijeta iznenađujući broj političkih predstavnika dolazi iz tradicionalno snažnih političkih obitelji, sugerirajući da je politika u opasnosti da, u određenoj mjeri, postaje ekskluzivan prostor za političke kaste” (Hague/Harrop/Breslin, 1998.: 197).

¹⁰ U tom je kontekstu intrigantan stav P. Madgwicka (1994.: 169), po kojem “samo uspješni i vrlo odlučni te neki koji nemaju ništa bolje za raditi bavljene parlamentarnom politikom pretvaraju u životnu karijeru”.

Hrvatska politika vjerojatno još zadugo neće biti suočena s problemom viška političara od karijere, a ni Hrvatski sabor nije napučen prevelikim brojem parlamentara- ca koji u njemu predugo sjede. Dapače, u njemu prevladavaju “politički turisti” (Somit, 1994.), što je ponajprije posljedica nedugovječnosti višestranačkog Sabora, a zatim pre- smjeravanja stranačkih preferencija birača (tablica 6)¹¹.

Tablica 6: Parlamentarno iskustvo zastupnika u Hrvatskom saboru 2000.

Politička stranka	1. mandat		2. mandat		3. mandat		4. mandat		Prosječan staž (u god.)
	f	%	f	%	f	%	f	%	
DC	3	75,0	–	–	1	25,0	–	–	1,9
HDZ	23	56,1	8	19,5	6	14,6	4	9,8	2,8
HSLŠ	14	60,9	6	26,1	2	8,7	1	4,3	2,0
HSP	1	25,0	1	25,0	2	50,0	–	–	4,8
HSS	12	75,0	3	18,7	1	6,3	–	–	1,2
IDS	2	50,0	1	25,0	1	25,0	–	–	2,9
SDP	38	84,5	5	11,1	1	2,2	1	2,2	0,8
HNS, LS	3	75,0	–	–	1	25,0	–	–	1,9
Ostale stranke	2	33,3	3	50,0	4	16,7	–	–	2,9
Nezavisni zastupnici	3	75,0	–	–	1	25,0	–	–	1,9
Ukupno	100	66,2	27	17,9	18	11,9	6	4,0	1,9

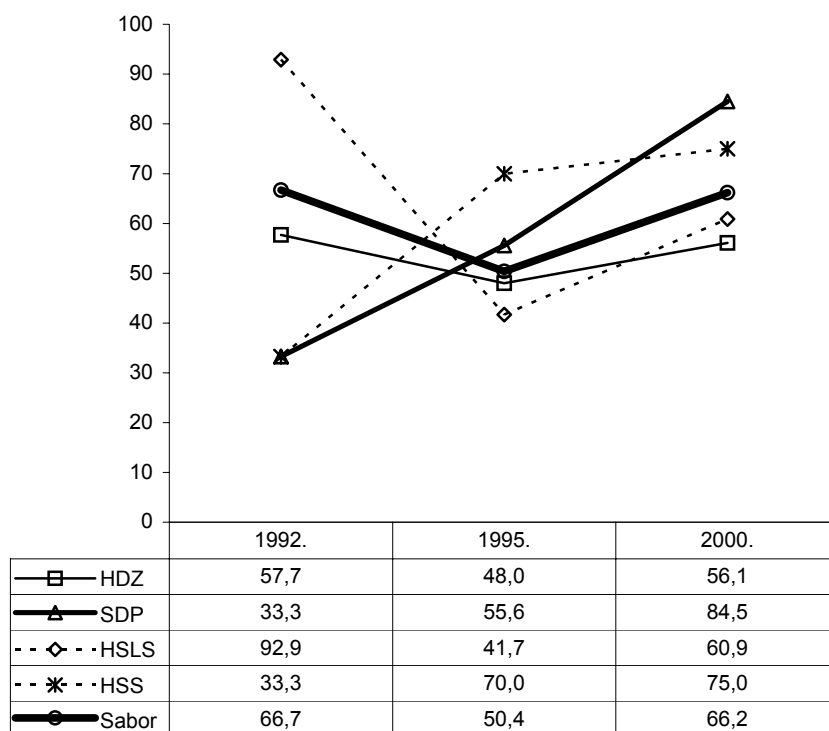
Potpuno je očekivano da u aktualnom sazivu Sabora dominiraju zastupnici kojima teče prvi mandat, budući da je početkom 2000. godine došlo do promjene vladajućih snaga, što znači i povećanog priliva novih članova parlamenta. Otuda je logično da naj- više zastupnika bez parlamentarnog iskustva imaju SDP i HSS. Najiskusnije zastupnike danas ima HSP, no ako parlamentarno iskustvo promatramo kao jedan od oblika poli- tičkog iskustva, tada se DC i HDZ također mogu pohvaliti značajnim udjelom iskusnih političara¹².

Novi članovi Sabora nisu uvijek pristizali u jednakom kontingentu, što se vidi iz grafikona 4.

¹¹ Ponovljeni mandati zastupnika, prikazani u tablici 6, obuhvaćaju sve prethodne mandate, neovisno je li zastupnik bio član Zastupničkog, Županijskog ili jednog od tri doma u prvom sazivu Sabora. Na osnovi toga izračunan je i njihov parlamentarni staž, uz napomenu da se on odnosi na stanje prilikom konstituiranja četvr- tog saziva Hrvatskog sabora. Na koncu, kao nulta godina za određivanje broja mandata i izračun parlamentar- nog staža uzima se 1990. godina, kad su svi zastupnici imali prvi mandat i nisu imali nijednu godinu parla- mentarnog staža.

¹² Konkretno, od četiri zastupnika DC-a, jedan je već bio u parlamentu, a ostalih troje dolaze u Sabor na- kon višegodišnjeg rada u egzekutivi. Redovi HDZ-a su, pak, zamjetno popunjeni bivšim premijerima i mini- strima (osam među njihova 23 zastupnika s prvim mandatom). Ako im priključimo ponovno izabrane strana- čke kolege, možemo reći da tek nešto više od trećine zastupnika HDZ-a u ovom sazivu nema razmjerno respektabilno političko iskustvo.

Grafikon 4: Zastupnici četiri najveće stranke s prvim mandatom u tri saziva Hrvatskog sabora (%)

Dvotrećinska nadmoć zastupnika bez parlamentarnog iskustva prekinuta je, nakratko, u trećem sazivu Sabora. Ponovni porast zastupnika s iskustvom može se očekivati u prvom narednom izbornom ciklusu – naravno, uz dva uvjeta: da ne dođe do drastične promjene biračkih preferencija i da parlamentarne stranke ponovo kandidiraju sadašnje zastupnike. Indikativno je da je HDZ – kao stranka s trajno najvećim brojem zastupnika – uspijevala razmjerno ujednačeno obnavljati saborske kadrove, dok je prodor novih parlamentaraca u tri najveće stranke bivše opozicije oscilirao i pojavljivao se kao izravna posljedica njihova uzleta u određenim izbornim ciklusima.

Ako je političko iskustvo u formi parlamentarnog staža relevantan element kompetencije saborskih zastupnika, tada se čini da je aktualni saziv Sabora (slično kao i na početku rada drugog saziva) u prilično nepovoljnoj poziciji. Doduše, koliko su zastupnici doista kompetentni, a rad samog Sabora uspješan, može pokazati tek analiza procesa odlučivanja koja bi obuhvatila sudjelovanje zastupnika u kreiranju dnevnoga

reda (agenda), raspravama¹³, pokretanju različitih inicijativa, kritikama prijedloga te, na koncu, glasanju i kontroli realizacije donesenih odluka. Promatrači su već komentirali da je sadašnji saziv Sabora jedan od bljedih i nezanimljivijih. Ako se složimo s tim, ostaje nada da će se s vremenom okuražiti i sada šutljivi glasački stroj, unutar kojega možda ima i onih zastupnika koji imaju što relevantno reći. U protivnom, treba čekati nove parlamentarne izbore i uzdati se da će stranačka vodstva na izbornim listama protežirati sposobne umjesto poslušnih ili, još bolje, da će se sposobni aktivisti izboriti za bolja mjesta na izbornim listama unatoč eventualnom protivljenju stranačkih lidera.

Uostalom, u razvijenim liberalnim demokracijama već je započeo trend ulaska u politiku natprosječno obrazovanih političara od karijere koji su znatno manje ovisni o stranačkom vodstvu, nisu spremni bespogovorno se pokoravati diktatu stranačkih interesa i sve rjeđe pristaju biti tek stranačkim glasnogovornicima u parlamentu (Norton, 1993.). Treba očekivati da će jednoga dana i u demokratski stabilnoj i konsolidiranoj Hrvatskoj doći do sličnog procesa.

5. Zaključne napomene

Hrvatski sabor u četvrtom sazivu, tijekom proteklih godinu i pol dana, pretrpio je značajne institucionalno-političke promjene. Kronološki gledano, nakon izbora 2000. godine Zastupnički dom Sabora dosegnuo je gotovo maksimalan broj zastupnika, prekinut je desetogodišnji politički monopol HDZ-a i u Saboru je uspostavljena vladajuća većina od šest koalicijskih stranaka. Potom je izmjenama Ustava, kojima je dokinut tzv. polupredsjednički sustav, Sabor formalno ojačan, a zatim je novim ustavnim promjenama, kojima se ukida Županijski dom, postao jednodomni parlament.

Stranačka dinamika u Saboru zadržala je u osnovi iste značajke kao u prethodnom razdoblju. Broj političkih stranaka i raspored njihovih mandata učvrstili su tendenciju uspostavljanja hrvatskog parlamentarnog sustava kao umjereno pluralističkog, odnosno stranački fragmentiranog. Nastavio se i trend stranačke fragmentacije u Saboru, zahvaljujući već ranije detektiranim procesima: frakcioniranju parlamentarnih stranaka i stranačkim transferima zastupnika. U oba slučaja riječ je o fenomenu neizborne parlamentarizacije, rezultat čega je da je broj parlamentarnih stranaka u aktualnom sazivu s 12 porastao na 14. No, u usporedbi s intenzitetom stranačkog fragmentiranja u drugom i trećem sazivu, u aktualnom mandatu je ustanovljeno usporavanje tog procesa, pri čemu se od drugog saziva Sabora kontinuirano smanjuje udio involviranih zastupnika. Opstojnost procesa stranačkog frakcioniranja, uz permanentno slabljenje tog procesa, upućuje

¹³ Kvantitativni pokazatelji sudjelovanja saborskih zastupnika u radu Sabora u proteklih godinu i pol dana, uz probleme s kvorumom, indiciraju i problem izrazito neujednačenog angažmana zastupnika. Gledajući samo to koliko su zastupnici sudjelovali u različitim tipovima verbalnih istupa, pokazuje se da su na jednom polu apsolutno pasivni zastupnici koji dosada nijednom nisu javno progovorili ili su to učinili samo nekoliko puta (listom su to oni s prvim mandatom), a na drugom su ekstremu vrlo agilni i revnosni zastupnici, među kojima je rekorder zastupnik HDZ-a (četvrti mandat), s umalo 270 raznih intervencija (Daskalović, 2001.: 12). Zacijelo bi kvalitativna analiza dala još poraznije rezultate na svim razinama: od sadržaja diskusija do kvalitete izglasanih zakona (koji se učestalo vraćaju zbog potrebe donošenja njihovih izmjena i dopuna).

na hipotezu da se duboki poremećaji na hrvatskoj stranačkoj sceni postupno smiruju, ali da proces konsolidiranja hrvatskog stranačkog sustava još nije okončan.

Po svojim socijalnim obilježjima saborski zastupnici nisu reprezentativni za hrvatski elektorat. Socijalna struktura Sabora faktički je komplementarna socijalnoj strukturi stranačkih vodstava koja, pak, uglavnom nisu sukladna socijalnom profilu stranačkog članstva. Štoviše, na osnovi rezultata dosadašnjih istraživanja stranačkog sustava u Hrvatskoj, može se konstatirati da se po socijalnom profilu međusobno znatno više razlikuju pristaše pojedinih parlamentarnih stranaka nego saborski zastupnici tih stranaka. Inače, u pogledu socijalnog sastava hrvatskog parlamenta registrirane su male, ali indikativne promjene. Tako u Saboru i nadalje dominiraju Hrvati, visokoobrazovani muškarci prosječne dobi od 48 godina. Najveći pomak unutar tako definiranog sociodografskog konteksta zbio se u pogledu predstavništva žena: njihova se zastupljenost u Saboru linearno povećavala, da bi se u aktualnom sazivu njihov udio gotovo utrostručio u usporedbi s prethodnim mandatom. Unatoč različitim političko-programskim viđenjima problema nedovoljne participacija žena u tijelima vlasti, primjetna je i tendencija trajnog povećavanja broja stranaka koje ženama daju više izglednijih mjesta na stranačkim izbornim listama. Za razliku od promjena koje su ublažile podzastupljenost žena, pomaci u dobnoj strukturi povećali su disproporcije na tom planu. U četvrtom sazivu Sabora zastupnici srednje dobi postali su izrazito favorizirana dobna kohorta, što se poglavito zbililo na račun mlađe dobne skupine. Kako unutar političkih stranaka uglavnom nije artikulirana prepoznatljiva politika promoviranja mladih, zacijelo ni ubuduće ne treba očekivati njihov značajniji prodor u Sabor. To posebice ne treba očekivati u zaoštrenom i manje predvidljivom stranačkom nadmetanju kakvo će biti ako se raspišu prijevremeni parlamentarni izbori. Birači će možda i željeti nove, neopterećene, nekompromitirane i potencijalno perspektivne mlade ljude, no stranačka će vodstva "igrati na sigurno", vjerujući da samo s provjerenim kadrovima mogu dobiti željeno povjerenje građana. Na koncu, valja reći da je sadašnja razina zastupljenosti žena i izrazita dominacija političara srednje dobi približila Sabor standardima parlamenata u većini demokratski razvijenih zemalja.

Smjena vlasti u Hrvatskom saboru manifestirala se i kao velika kadrovska obnova. Činjenica da sada u saborskim klupama sjedi dvije trećine zastupnika kojima teče prvi mandat tumači se kao pokazatelj niže kompetencije aktualnog saziva Sabora, koja se, doduše, djelomice i načelno može kompenzirati izrazito natprosječnim obrazovanjem zastupnika. Kako višestranački Sabor postoji tek desetak godina i budući da trenutno prevladavaju zastupnici bez prethodnog parlamentarnog iskustva, logično je da je prosječan parlamentarni staž na početku četvrtog saziva iznosio tek nepune dvije godine. Pritom je evidentno da se u Saboru nije konstituirala jezgra iskusnih i kompetentnih političara koji bi mogli modelirati ponašanje tek pristiglih zastupnika. Ako se unutarstranačka previranja nastave dosadašnjim tempom i ako se politička volja birača bude češće mijenjala nego prije posljednjih parlamentarnih izbora, Sabor će zacijelo još neko vrijeme oskudijevati političarima s uspješnom parlamentarnom karijerom.

Stabilnost hrvatskog parlamenta u nekim je aspektima manje upitna nego prije 2000. godine, ponajviše zahvaljujući otklanjanju latentne opasnosti od destabilizirajućeg utjecaja institucije predsjednika Republike, te činjenici da proces stranačkog fragmentiranja slabi i zahvaća samo opozicijske redove. S druge strane, postoje novi faktori i procesi

koji tendencijski vode destabilizaciji Sabora. To se ponajprije tiče nestabilnih odnosa unutar vladajuće koalicije, koja je već izgubila jednog člana, a prijeto joj i nepopravljivo političko razilaženje nekih stranaka u preostaloj petorki. Prilično izgledni rasap vladajuće koalicije značio bi i kraj rada Sabora u ovom sazivu, iz čega slijedi da se i njegova funkcija regrutiranja i osposobljavanja političke elite prolongira u buduća i stabilnija vremena. No, najvažnije je to da bi eventualno skoro raspuštanje Sabora odgodilo ionako usporen proces demokratske konsolidacije hrvatskog političkog sustava.

Literatura

- Bačić, A., 1992.: Izborni zakoni i polupredsjednički sustav, *Politička misao*, (29) 2: 39-47
- Braungart, M., 1989.: Political Generations, u: Braungart, R. (ur.), *Research in Political Sociology*, Vol. 4, JA/Press
- Butler, D., 1995.: *British General Elections since 1945*, Blackwell, Oxford
- Carrey, J., 1996.: *Term Limits and Legislative Representation*, Cambridge University Press, Cambridge/New York
- Čular, G., 2001.: Vrste stranačke kompeticije i razvoj stranačkog sustava, u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Hrvatska politika 1990.-2000.*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb:123-146
- Daskalović, Z., 2001.: Magareće klupe za sabornike, *Feral Tribune*, br. 821, 9. lipnja 2001., 12-13
- Derbyshire, J./Derbyshire, J., 1996.: *Political Systems of the World*, Helicon, Oxford
- Hague, R.M./Harrop, M./Breslin, S., 1998.: *Comparative Government and Politics*, Macmillan Press Ltd, London
- Ilišin, V., 1999.: *Mladi na margini društva i politike*, Alinea, Zagreb
- Ilišin, V., 1999.a: Strukturna dinamika hrvatskog parlamenta, *Politička misao*, (36) 3: 151-174
- Kasapović, M., 2001.: Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj, u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Hrvatska politika 1990.-2000.*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb: 15-40
- King, A., 1981.: The Rise of Career Politician in Britain – and its Consequences, *British Journal of Political Science*, 1: 249-285
- Lalović, D., 2000.: O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990.-1999.), *Politička misao*, (37) 1: 188-204
- Leinert, Novosel, S., 1999.: *Žena na pragu 21. stoljeća*, Ženska grupa TOD, Zagreb
- Leinert, Novosel, S., 2001.: Politika Sabora prema “ženskom pitanju”, u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Hrvatska politika 1990.-2000.*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb:199-220
- Loewenberg, G./Paterson, S./Jewell, M., 1985.: *Handbook of Legislative Research*, Harvard University Press, Cambridge, Mass
- Madgwick, P., 1994.: *A New Introduction to British Politics*, Stanley Thoreus (Publishers) Ltd, Cheltenham

- Michels, R., 1990.: *Sociologija partija u suvremenoj demokraciji*, Informator/Fakultet političkih nauka, Zagreb
- Nohlen, D., 1992.: *Izbornopravno i stranački sustav*, Školska knjiga, Zagreb
- Norris, P., 1995.: *Comparative Models of Political Recruitment*, ECPR, Bordeaux
- Norton, P., 1990.: *Parliaments in Western Europe*, Frank Cass, London
- Norton, P., 1993.: *Does Parliament Matter?*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead
- Norton, P., 1994.: The Legislative Process, u: B. Jones (ur.): *Politics UK*, Harvester Wheatsheaf, London
- O'Donnell, M./Garrod, J., 1990.: *Sociology in Practice*, Thomas Nelson and Sons Ltd, Edinburgh
- Olson, D., 1994.: *Legislative Institutions: A Comparative View*, M.E. Sharpe, Armonk, N.Y.
- Politički vodič kroz Hrvatsku*, (2000.): Lexis/Hrvatski državni sabor, Zagreb
- Rose, R., 1989.: *Politics in England: Change and Persistence*, Macmillan, London
- Searing, D., 1994.: *Westminster's World: Understanding Political Roles*, Harvard University Press, Cambridge, Mass./London
- Silk, H., 1987.: *How Parliament Works*, Longman, London and New York
- Sjolin, M., 1993.: *Coalition Politics and Parliamentary Power*, Lund University Press, Lund
- Somit, A., 1994.: *The Victorious Incumbent: A Threat to Democracy?*, Dartmouth, Brookfield
- Turner, B., 1989.: Aging, status politics and sociological theory, *The British Journal of Sociology*, (40) 4: 588-606.
- Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 41 od 7. svibnja 2001.
- Zakošek, N., 1993.: Hrvatski parlament u razdoblju demokratske tranzicije, *Politička misao*, (29) 3: 81-92

Prilog: Kronološki popis parlamentarnih stranaka

Kratica	Puni naziv	Godina osnutka
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica	1989.
HSLŠ	Hrvatska socijalno liberalna stranka	1989.
HSS	Hrvatska seljačka stranka	1989.
HNS	Hrvatska narodna stranka	1990.
HSP	Hrvatska stranka prava	1990.
IDS	Istarski demokratski sabor	1990.
PGS	Primorsko goranski savez	1990.
SDP	Socijaldemokratska partija Hrvatske	1990.
SNS	Srpska narodna stranka	1991.
HKDU	Hrvatska kršćanska demokratska unija	1992.
SBHS	Slavonsko-baranjska hrvatska stranka	1992.
HND	Hrvatski nezavisni demokrati	1994.
LS	Liberalna stranka	1998.
DC	Demokratski centar	2000.

Vlasta Ilišin

*CROATIAN PARLIAMENT 2000: STRUCTURAL FEATURES AND
CHANGES*

Summary

This essay is a continuation and an addition to the analysis of the structural dynamics of the Croatian Parliament (Sabor), carried out by the end of the third mandate of the Upper Parliament House. Certain features of the party and social composition of the fourth Croatian Parliament are analyzed and compared to the formerly observed tendencies. The Croatian Parliament has been set up along moderate pluralist lines, which means that Sabor is moderately fragmented party-wise. It seems that the processes of non-electoral parliamentarization and the party factioning have continued in the new Sabor, although in a weaker form, since there is a smaller number of parties and representatives. Having the nature and the intensity of the party factioning in mind, as well as the fact that the constitutional changes have removed the risk of a possible destabilizing influence of one branch of government, the fragile relations within the ruling coalition are recognized as the main potential threat to the stability of the Croatian Sabor. There have been no significant changes in its social structure: educated middle-aged male Croats still predominate in Sabor. Nevertheless, there has been a shift towards a greater representation of women. At the same time, the disproportion in the generational distribution of power has deepened. And finally, due to the relatively brief existence of a multi-party Sabor, and the cyclical changes in the strongest parties' mandates, the Croatian Parliament does not yet possess a stable core of seasoned and competent representatives.